

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

УДК 341.171: 341.217(4)

Я.М. Костюченко, канд. юрид. наук, адвокат, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Кафедра порівняльного і європейського права
вул. Володимирська, 60, Київ, 01001, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ
В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Статтю присвячено аналізу механізмів вирішення спорів, які слугують основою для захисту прав та інтересів осіб у регіональних відносинах з іншими державами та/або міжнародними організаціями. Досліджені такі механізми в рамках СОТ, а також передбачених в угодах, укладених Україною – угоді про торгівлю з країнами ЄАВТ та Угоді про асоціацію з Європейським Союзом.

Ключові слова: механізми вирішення спорів, Європейський Союз, Україна, угода про асоціацію, СОТ.

Постановка проблеми. Українське суспільство на сьогодні перебуває на шляху до правового оформлення інтеграційних процесів, які зумовлені відкриттям ринків, лібералізацією торгівлі майже у всіх сферах відносин. Із вступом України до Світової організації торгівлі (СОТ) відкрився шлях до укладання преференційних угод з торговельними державами-партнерами. Поряд із процесами глобальної лібералізації набуває активного розвитку аналогічні процеси на регіональному рівні. Впродовж останніх двадцяти років відбувається стрімке зростання кількості регіональних торговельних угод. Лише у СОТ, станом на лютий 2016 року зареєстровано 625 таких угод, переважна кількість з яких – це зони вільної торгівлі [1].

Можливості захисту своїх прав фізичні та юридичні особи отримують відповідно до різних міжнародно-правових зобов'язань України. Так, наприклад, з метою захисту прав людини реалізують відповідні механізми в рамках Ради Європи та Європейського Союзу (далі Євросоюз); з метою захисту прав, що витікають з міжнародних торговельних відносин відповідно до правил СОТ, застосовується механізми розв'язання спорів в рамках СОТ.

Разом з перевагами регіональної лібералізації торгівлі наша держава отримала нові можливості у регулюванні міжнародних економічних відносин та доступ до механізму розв'язання спорів. Звісно суб'єкти господарювання, прагнучи отримати вигоду від розвитку ринкової економіки, опановують нові правові механізми торгівлі. А разом з тим, постає питання щодо удосконалення та розвитку правових механізмів захисту їх прав та інтересів.

Амбіційне прагнення України наблизитися до правової системи Євросоюзу вимагає детального вивчення механізмів захисту прав фізичних і юридичних осіб. Таким чином, основним питанням для вивчення постає захист фізичних осіб у сфері свободи пересування та свободи на заснування, а також захист інтересів юридичних осіб у сфері торговельних відносин у відносинах України з Євросоюзом.

Інтеграція України насамперед у європейський правовий простір є пріоритетом у зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній політиці нашої країни. Встановлюючи правові механізми співпраці з європейськими інтеграційними об'єднаннями, Україна отримує нові можливості кооперації шляхом створення договірних та інституційних механізмів. Основою такої співпраці є насамперед задоволення економічної співпраці, в основі якої лежать зони вільної торгівлі, митні союзи, економічні та валютні союзи. У вересні 2014 р. Україна ратифікувала Угоду про асоціацію з ЄС (УА), в якій механізми захисту інтересів осіб змінені у порівнянні з обмеженими можливостями попередньої угоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні вчені-міжнародники приділили багато уваги системам захисту прав осіб в європейському правову просторі (зокрема, в рамках Ради Європи, СОТ та Євросоюзу). Серед них, такі як Мармазов В.Є., Муравйов В.І., Жуковська О.Л., Киричук О.С., П'ятницький В. Т., Мозіль З., Березовська І., Шпакович О., Смирнова К., Скринька Д., Пітер ван ден Боше, Пітер ван Дік, Леаль-Аркас Р. та багато інших [2-12]. Всі ці праці присвячені деяким аспектам механізмів захисту, досліджуючи фрагментарно кожен із складових даного правозахисного механізму.

Мета статті. На сьогоднішній день, Україна користуючись можливістю участі у глобалізації торгівлі є повноправним членом СОТ. Таким чином, необхідно більш детально дослідити систему правозахисних механізмів, які умовно можна розподілити на дві основні групи: *універсального та регіонального характеру*. Механізми вирішення спорів в рамках інститутів та органів СОТ слугують основою для універсального механізму захисту прав та інтересів осіб у реалізації торговельної політики. Укладання Україною регіональних торговельних угод зумовлює появу окремих інституційних механізмів, що покликані не тільки розширювати та поглиблювати торгівлю, а й слугують основою для захисту прав та інтересів осіб у регіональних відносинах з іншими державами та/або міжнародними організаціями.

Виклад основного матеріалу. В першу чергу, слід детальніше зупинитися на дослідженні правозахисного механізму, що діє в рамках СОТ, до якого приєдналася Україна у 2008 році. Спори, що впливають з Угоди про заснування СОТ від 15 квітня 1994 року, включаючи додані до неї багатосторонні угоди (наприклад, Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 року, Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС), Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) тощо), розв'язуються за допомогою спеціального процесуального механізму, який регламентується «Домовленостями про правила і процедури врегулювання спорів» (Додаток 2 до Угоди про заснування СОТ) (далі «Домовленість»), що є обов'язковою для всіх держав-членів СОТ. Для врегулювання міжнародних торговельних спорів у рамках СОТ створено Орган врегулювання спорів, який складається з представників всіх держав-членів СОТ. Відповідно до ст. 2 Домовленості Орган з врегулювання спорів володіє широкими повноваженнями: затверджує групи з розв'язання спорів, їх звіти, а також звіти Апеляційного органу, стежить за виконанням рішень і рекомендацій, закріплених у звітах, затверджує призупинення дій відповідно до норм угод СОТ. Цей Орган фактично сам не займається безпосереднім вирішенням суперечок, до його функцій належить стежити за перебігом процесу і контролювати виконання рішень. Безпосередньо спори розглядаються групами (*panels*) з розв'язання спорів, які складаються з трьох незалежних високо кваліфікованих осіб, однак сторони можуть домовитися й про п'ять осіб у складі групи (п.5 ст. 8 Домовленості). Варто відмітити, що такі групи формуються *ad hoc*, на відміну від Органу з врегулювання спорів та Апеляційного органу. Апеляційний орган, що складається з семи осіб, уповноважений підтвердити, змінити або скасувати висновки групи з розв'язання спору, якщо одна із сторін або обидві сторони не задоволені рішенням групи. Варто наголосити, що ст. 17 (п.4) Домовленості надає право оскаржувати рішення групи лише сторонам спору, треті ж особи вправі лише надати письмові пояснення по справі і мають право бути вислуханим Апеляційним органом. Затверджені Органом з врегулювання спорів звіти груп та Апеляційного органу є обов'язковими для сторін спору. Варто окремо підкреслити, що Орган з врегулювання спорів не обмежується тільки затвердженням звітів, він ще й виконує нагляд за виконанням винесених ухвал до моменту їх повного виконання (п.6 ст. 21 Домовленості). У разі невиконання рішення, держава-позивач має право застосовувати щодо держави-порушниця санкції (ст. 22 Домовленості). Таким чином, у СОТ передбачається обов'язковість юрисдикції її органів стосовно спорів, що витікають з багатосторонніх міжнародних угод СОТ. Це фактично означає, що згоди держави-відповідача на розгляд спору в рамках СОТ і за її правилами не потрібно [13]. Окрім проаналізованого вище механізму вирішення спорів в рамках СОТ відповідно до «Домовленості», деякі угоди, що входять в Додатки до Угоди про заснування СОТ, містять спеціальні або додаткові положення щодо розв'язання спо-

рів. В разі колізії такі спеціальні норми мають пріоритет перед відповідними положеннями «Домовленості про правила і процедури врегулювання спорів» (ст. 1.2. Домовленості). Однак, в цілому застосовується механізм, передбачений Домовленостями.

Окрім механізму вирішення спорів в рамках СОТ із залученням її Органу з врегулювання спорів, можливим є також застосування додаткових процедур їх врегулювання, наприклад, «добрі послуги» (*Good Offices*), примирення (*Conciliation*), й посередництво (*Mediation*), що передбачено у ст. 5 Домовленості. Такий вид врегулювання спорів за загальним правилом застосовується у разі взаємної згоди сторін (ст. 5.1.). Проте, наприклад, ст. 24.2. Домовленості вказує на випадок обов'язковості звернення до цієї процедури у разі, якщо у спорі бере участь держава, що розвивається. В даному випадку держава-член СОТ, що належить до найменш розвинених держав, має право звернутися до Генерального директора СОТ із проханням надати «добрі послуги», а також послуги з посередництва або примирення до формування груп з розв'язання спору. «Добрі послуги», примирення або посередництво можуть бути розпочаті й припинені у будь-який час на будь-якій стадії вирішення спорів (ст. 5.3.), навіть на стадії розгляду справи групою з розв'язання спору (ст. 5.5.).

Альтернативним механізмом вирішення спорів в рамках СОТ є можливість використання арбітражу (ст. 25 Домовленості), що застосовується за згодою сторін, які домовляються про процедури проведення арбітражу (ст. 25.2.) і беруть на себе зобов'язання розглядати рішення арбітражу як обов'язкове (ст. 25.3.). Таким чином, якщо такий арбітраж належить до системи СОТ, то процедура виконання арбітражних рішень також знаходиться в системі СОТ й до них застосовуються правила «Домовленості» [13, 172]. На практиці до такого механізму вирішення суперечок держави-члени СОТ звертаються рідко. Це пов'язано, по перше з тим, що необхідна згода обох сторін спору, а по-друге, в арбітражній процедурі не передбачена можливість оскарження рішення в Апеляційному органі [14, 138].

Аналіз механізмів вирішення суперечок в рамках СОТ свідчить про їх високий рівень ефективності та дієвості, спеціально створені органи з врегулювання спорів в рамках СОТ володіють широким колом повноважень, включаючи можливість оскарження рішень, із компетенцією приймати обов'язкові до виконання рішення.

Угода про торгівлю, які вже уклала Україна з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) також передбачає заснування спільних інститутів [15]. Так, постає питання щодо вивчення нових положень інституційного механізму співпраці України з європейськими інтеграційними об'єднаннями. Угодою про вільну торгівлю між Україною та країнами ЄАВТ передбачено створення Спільного комітету Україна-ЄАВТ (ст. 8 Угоди), що наділений повноваженнями наглядати за процесом імплементації даної Угоди, слідкувати за виконанням сторонами своїх зобов'язань, вирішувати суперечки, які виникають з тлумачення та застосування даної Угоди. Він приймає рішення та рекомендації на консенсусній основі, а також наділений правом вносити зміни до додатків та протоколів (ст. 8 п.7), хоча зміни до Угоди потребують вираження згоди шляхом їх ратифікації, прийняття або приєднання відповідно до внутрішніх конституційних процедур (ст. 10.5). Іншими словами, Спільний комітет має право розширювати або звужувати сферу дії зони вільної торгівлі.

Захист прав осіб в сфері політики Євросоюзу забезпечується встановленим договірним та інституційним механізмом співпраці. По-перше, слід звернутися до аналізу існуючого на сьогоднішній день інституційного механізму співпраці України з ЄС. З огляду на укладену угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [16], постає нагальне питання вивчення механізмів захисту прав та інтересів осіб в рамках угод про асоціацію. Виходячи на якісно новий рівень відносин, що пов'язаний із вступом України до процесів європейської інтеграції, посилюється роль інституційного механізму та удосконалюються правозахисні механізми. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (далі – УА) для врегулювання суперечок передбачає використання різних способів: проведення консультацій, арбітраж, створення третейської групи (глава 14 Угоди). При цьому зазначається, що дані положення й взагалі дані механізми вирішення спорів не розповсюджуються на рішення або будь-які можливі випадки бездіяльності органів, які створені Угодою про асоціацію.

Передбачений двоступеневий механізм врегулювання спорів, який складається з проведення консультацій, що передують порушенні третейської стадії вирішення спору. Проведення консультацій здійснюється дипломатичними каналами у 30-денний строк, або у 15-денний строк з термінових питань. У випадку не завершення вирішення спору у зазначені строки сторона може клопотати про створення третейської групи (п. 6 ст. 305). Порядок формування такої третейської групи передбачений у ст. 306 УА й містить стандартну клаузулу щодо надання мандату третейській групі. УА містить детальний опис створення третейської групи та її строки формування. Ст. 308 деталізує порядок розгляду третейською групою спору, її повноваження щодо оформлення звіту тощо. Відповідно до ст. 310 третейська група приймає своє рішення у максимальний строк не більше ніж через 150 днів після її створення. Також передбачено ст. 321 процедура прийняття рішення третейською групою, що стає обов'язковим для сторін угоди і не накладає конкретних прав і обов'язків на фізичні та юридичні особи. Іншими словами, вже держава-сторона Угоди власними національними механізмами зобов'язана виконувати прийняте рішення третейською групою. Окрема процедура передбачена для категорії сфери енергетичних відносин, пов'язаних з енергоносіями (п. 3 ст. 310, ст. 314).

Важливим елементом у процесі врегулювання спору є питання виконання рішення третейської групи, а також невиконання будь-якою стороною зобов'язань. Ст. 315 УА передбачає можливість накладення тимчасових заходів у випадку невиконання вимог у формі тимчасових компенсацій. При чому тимчасові заходи можуть набувати форми підвищення тарифних ставок до рівня, що застосовується до інших держав-членів СОТ.

Варто виділити ще декілька складових механізму вирішення спорів відповідно до Угоди. В першу чергу у випадках виникнення суперечок стосовно доступу товарів до ринку використовується механізм посередництва (ст. 327). Ст. 330 та ст. 331 вказують на процедуру обрання посередника, процедури проведення посередництва.

Якщо спір між сторонами стосується питань тлумачення актів інститутів ЄС в сфері регуляторного зближення, Угодою передбачена окрема процедура, яка полягає в тому, що третейська група звертається до Суду ЄС для отримання його рішення по даному питанню. У цьому випадку арбітражне рішення не виноситься поки Суд ЄС не надасть свого рішення. Рішення Суду ЄС є обов'язковим для арбітражу (ст. 322).

Окрім визначених процедур врегулювання суперечок між сторонами до такого механізму також залучені спільні інститути та органи, створені даною Угодою. Таким чином, УА передбачає створення інституційного механізму для ухвалення постанов з метою його імплементації. Саміти керівників України та ЄС мають відбуватися 1 раз на рік. На них обговорюватимуться загальні питання імплементації УА, питання двосторонніх та міжнародних відносин (ст. 460). Рада асоціації має функціонувати на рівні міністрів. До неї входять члени Ради ЄС, Комісії ЄС та члени уряду України. Такі зустрічі мають проводитися на регулярній основі з взаємною згодою, але не рідше, ніж раз на рік. Рада здійснює контроль і слідкує за виконанням і імплементацією УА, може розглядати питання двосторонніх і міжнародних відносин. (ст. 461). Рада асоціації ухвалює за взаємною згодою рішення, які мають обов'язковий характер, і рекомендації. Рада може змінювати Додатки до УА, враховуючи еволюцію права Союзу та діючі стандарти, встановлені у міжнародних інструментах (ст. 463). Сторони УА можуть направляти на вирішення Ради любий спір стосовно тлумачення, імплементації чи добросовісного виконання УА. Рада може вирішувати спір шляхом ухвалення обов'язкових рішень.

Комітет асоціації допомагає Раді асоціації. Складається він з представників членів Ради ЄС, представників членів Комісії, а також представників уряду України на рівні державних службовців. Склад комітету залежить від питань, які він обговорює. Комітет збирається на рідше 1 разу на рік. Рада асоціації може делегувати Комітету будь-які повноваження включно з правом ухвалювати обов'язкові рішення. Рішення на основі делегованих повноважень Ради ухвалюються за згодою сторін і є обов'язковими для виконання (ст. 465).

Парламентський комітет складається з членів Європарламенту та Верховної Ради. Він збирається для обміну думками щодо виконання положень УА. Парламентський комітет

може звертатися до Ради і Комітету з запитом стосовно імплементації УА. Він має бути проінформований про рішення Ради і може ухвалювати рекомендації для Ради (ст. 458).

Платформа громадянського суспільства є форумом для членів Економічного і соціального комітету ЄС та представників громадянського суспільства України, який збирається з метою обміну поглядами на реалізацію УА. Платформа має інформуватися про рішення і рекомендації Ради і сама може ухвалювати рекомендації для Ради. Представники Платформи підтримують регулярні контакти з Комітетом і Парламентським комітетом (ст. 470).

Висновки. Стрімкий розвиток регіональної лібералізації торгівлі зумовлює появу нових інституційних механізмів міждержавної взаємодії та кооперації з міжнародними інтеграційними об'єднаннями. Порівняння різних договірних засад співпраці Євросоюзу з третіми країнами дає змогу констатувати, що найбільш високим рівнем захисту осіб через функціонування механізму вирішення суперечок характеризуються угоди про асоціацію, при чому деякі з них навіть нагадують «арбітражне застереження» (зокрема, угода між ЄС та Чилі). При цьому Угода про вільну торгівлю з країнами ЄАВТ також характеризується схожістю до механізму вирішення спорів в рамках угод ЄС, однак має більш звужений характер дії.

Таким чином, з проведеного порівняльного аналізу існуючих для України механізмів вирішення суперечок в процесі європейської економічної інтеграції України можна зробити висновок, що Угода про асоціацію створює для України не тільки нові можливості для торгівлі, але й передбачає особливий процес залучення до механізм врегулювання спорів. За своєю суттю такий механізм, передбачений Угодою, тісно взаємопов'язаний із механізмами, передбаченими СОТ, та не виключає один одного.

Список літератури

1. Regional trade agreements [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум.: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm
2. Мармазов Василь Євгенович, Пушкар Павло Валентинович. Захист прав та майнових інтересів у Європейському Суді з прав людини: Навч.-практ. посіб. / М.В. Оніщук (ред.) – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2001. – 156 с.
3. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / Спілка адвокатів України; Рада Європи; Міжнародний центр з юридичного захисту прав людини / О.Л. Жуковська (уклад. і наук. ред.). – К.: ЗАТ «Віпол», 2004. – 960 с.
4. Мазур Микола Вікторович, Тагієв Садіг Рза огли, Беніцький Андрій Сергійович, Костицький Віталій Володимирович. Тлумачення та застосування конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським Судом з прав людини та судами України / Луганський держ. ун-т внутрішніх справ. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 600 с.
5. Іринчина Інна Борисівна. Регулювання зовнішньоторговельних відносин України у процесі приєднання до СОТ: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Київський національний економічний ун-т. – К., 2003. – 19 с.
6. Осика Сергій Григорович, Оніщук Олександра Володимирівна, Осика Андрій Сергійович, Пятницький Валерій Тезійович, Штефанюк Олег Васильович. Інституціональні та процедурні механізми системи ГАТТ/СОТ у регулюванні світової торгівлі / Українська академія зовнішньої торгівлі. – К.: УАЗТ, 2000. – 288 с.
7. Theory and practice of the European Convention on Human Rights / editors: Pieter van Dijk ... [et al.]; authors: Yutaka, Arai ... [et al.] // Antwerpen: Intersentia; Holmes Beach, Fla.: Gaunt Inc., distribution for North America, 2006.
8. The law and policy of the World Trade Organization: text, cases and materials / Peter van den Bossche // Cambridge; Cambridge Univ. Press. – 2005. – 917 p.
9. The European Court of Justice and the GATT dilemma: public interest versus individual rights? / Kees Jan Kuilwijk. – Bevingen: Nexed Editions in co-operation with the Center for Critical European Studies, 1996. – 372 p.
10. Луць Людмила Андріївна. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2005. – 32 с.
11. Мозіль З. Правове регулювання міжнародної торгівлі в рамках Європейського Союзу. – Л.: Львівський національний університет ім. І.Франка, 2005. – 199 с.
12. Leal-Arcas R. Theory and practice of EC external trade and policy. – L.: Cameron May, 2008. – 606 p.
13. Міжнародне судочинство / [за заг. ред. Ю. С. Шемшученка]. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2009. – 260 с.

14. Pauwelyn J. The limits of litigation: "Americanization" and negotiation in the settlement in WTO disputes / J. Pauwelyn // Ohio State Journal on Dispute Resolution. 2003. – Vol.19:1. – P. 138.
15. Про ратифікацію Угоди про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ, Угоди про сільське господарство між Україною та Королівством Норвегія, Угоди про сільське господарство між Україною та Ісландією та Угоди про сільське господарство між Україною та Швейцарською Конфедерацією: Закон України від 07.12.2011 № 4091-VI // Офіційний вісник України. – 13.01.2012. – № 1. – С. 9
16. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.

Я.Н. Костюченко, канд. юрид. наук, адвокат, докторант
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
Кафедра сравнительного и европейского права
ул. Владимирская, 60, Киев, 01001, Украина

ОСОБЕННОСТИ МЕХАНИЗМОВ УРЕГУЛИРОВАНИЯ СПОРОВ В ПРОЦЕССЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена анализу механизмов разрешения споров, служат основой для защиты прав и интересов лиц в региональных отношениях с другими государствами и / или международными организациями. Исследованы такие механизмы в рамках ВТО, а также предусмотренных в соглашениях, заключенных Украиной – соглашения о торговле со странами ЕАСТ и Соглашении об ассоциации с Европейским Союзом. Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС для урегулирования споров предусматривает использование различных способов: проведение консультаций, арбитраж, создания третейской группы, медиации. Также проанализированы способы толкования соглашения об ассоциации.

Ключевые слова: механизмы разрешения споров, Европейский Союз, Украина, соглашение об ассоциации, ВТО.

Ya.M. Kostyuchenko, Candidate of Juridical Sciences, Attorney, Doctoral
Taras Shevchenko National University of Kyiv
the Department of Comparative and European Law
Volodymyrska Street, 60, Kyiv, 01001, Ukraine

FEATURES OF DISPUTE SETTLEMENT MECHANISMS IN THE PROCESS OF EUROPEAN ECONOMIC INTEGRATION OF UKRAINE

Summary

This article analyzes the mechanisms of dispute resolution, provide the basis for protecting the rights and interests of individuals in regional relations with other states and / or international organizations. Studied such mechanisms within the framework of the WTO, as well as provided for in the agreements concluded by Ukraine – Agreement on trade with the EFTA countries and the European Union Association Agreement. Ukraine-European Union Association Agreement (AA) to settle the dispute involves the use of various methods: consultation, arbitration, arbitration Pane, mediation mechanisms. The methods of interpretation are also investigated in the article.

Key words: dispute settlement mechanisms, the European Union, Ukraine, Association Agreement, WTO.